

Grochów, Saska Kępa, Gocław - od stu lat w Warszawie

Na spotkaniu Komisji Historycznej **20 maja 2016** - o dzielnicach prawobrzeżnej Warszawy przyłączonych do stolicy przed stu laty mówił **JAN BERGER** członek Komisji Historycznej ZG TPW, autor pionierskich publikacji varsavianistycznych o dzielnicach Warszawy położonych po prawej stronie Wisły.*

W roku 2016 Komisja Historyczna podjęła temat istotnej dla rozwoju Warszawy decyzji o włączeniu do miasta przedmieść, które – także dzięki tej decyzji – dziś są ważnymi, świetnie się rozwijającymi dzielnicami Warszawy, a każda z nich organizuje uroczystości z okazji tego stulecia i wydaje publikacje sięgające do historii.

A oto historia przeobrażenia Warszawy dokonanego w latach 1916 i 1917

W 1911 roku Wydział Budowlany Magistratu Warszawy wystąpił z propozycją przygotowania planu regulacyjnego mającego ułatwić w przyszłości utworzenie Wielkiej Warszawy. Spotkało się to ze sprzeciwem władz rosyjskich. Ale gdy już wybuchła I wojna światowa rosyjski Generał-Gubernator podchwycił ideę Wielkiej Warszawy i wówczas na jego zlecenie Wydział Budowlany Magistratu wraz z Kołem Architektów podjął prace nad planem regulacyjnym miasta. Ewakuacja Rosjan z Warszawy w sierpniu 1915 przerwała ów rosyjski patronat, ale idea pozostała żywa. Wielkim jej zwolennikiem był inż. **Piotr Drzewiecki**, późniejszy prezydent Warszawy (poświęciliśmy mu spotkanie w lutym b.r.), który w latach 1916-1917 był burmistrzem

Jan Berger

Warszawy oraz członkiem Rady Miejskiej; (opublikował on broszurę „Stan obecny sprawy przyłącza przedmieść”, wyd. 1916). Ale decyzja za każdym razem nie należała do Polaków – w 1916 Generał-Gubernatorem był Niemiec Hans von Beseler i on zatwierdził memoriał Magistratu Warszawy oraz wydał *Rozporządzenie dotyczące rozszerzenia warszawskiego okręgu miejskiego i wykonania planu dla zabudowania miasta Warszawy ogłoszone 17 kwietnia 1916 roku.*

Wówczas z gminy Wawer przyłączono do prawobrzeżnej Warszawy **Grochów (I i II) oraz Kępę Gocławską**. Natomiast wieś **Saska Kępa, Gocławska Kępa, folwark Kamionek, wieś Gocław i południowa część folwarku Gocławek, wieś Górki Grochowskie i Kolonia Witolin** dołączone zostały do Warszawy rozporządzeniem z **10 lutego 1917 roku.**

W ten sposób Warszawa prawobrzeżna znacznie zwiększyła swój obszar .

Dziennik Rozporządzeń dla Jeneral-Gubernatorstwa Warszawskiego.
z dnia 10 lutego 1917 r. za № 63.

259.

Rozporządzenie.

Na mocy § 2 Ordynacji Miejskiej dla stol. m. Warszawy z dnia 5 maja 1916 r. (Dz. Rozp. № 32) postanawiam:

Granice miejskie stol. m. Warszawy będą nanowo ustanowione, podług specjalnie zatwierdzonego planu, który uważać należy za część niniejszego rozporządzenia. Na podstawie tego planu będą w przyszłości należały do stol. miasta Warszawy następujące miejscowości:

1. Z gminy Wilanów: folwark Siekierki, wieś Siekierki Duże 1 i 2 wieś Siekierki Małe, folwark i wieś Czerniaków, wieś Szopy Polskie, folw. Szopy Polskie (wel Nowy Sad), wieś i kolonie Szopy Niemieckie.

2. Cała gmina Mokotów.

3. Z gminy Pruszków: folwark i wieś Rakowiec z pogranicznymi gruntami wojskowo-fiskalnemi, kolonia Janków, kolonia Wyględów, i ze wsi Szczęśliwice posiadłość ziemską № 1 Leona Wilmana.

4. Gmina Czyste, za wyjątkiem części posiadłości sukcesorów Ulricha, obszaru 10 morgów 8 prętów, które pozostają przyłączone do wsi Górcze, gminy Młociny.

5. Z gminy Młociny: część wschodnia pól wojskowych Powązki i Bielany z miejscowościami Czarny Dwór i Powązkowski obóz wojskowy, miejscowość Powązki, wsie: Izabelin, Młociny B., Buraków Duży, Słodowiec i Kaskada, miejscowość Marymont, folwarki Grossów, Ruda Ewansa, Ruda Mintera, Ruda Majoracka, za wyjątkiem posiadłości Franciszka Kwiatkowskiego pomiędzy szosą Bielańską i Wisłą, wieś Potok, Potocki park, miejscowości: Czerwonka i Czerwona Gutnerówka.

6. Z gminy Bródno: teren forteczny Żerania pomiędzy Wisłą i szosą Kowicńską, wieś i folwark Gołędzinów, osada Pelcowizna wraz ze stacją Praga d. ż. Nadwiślańskiej, południowa część folwarku Różopol od ulicy Kościuszki do ulicy Polowej wraz z przyległą kolonią włościańską Sernowicza wsi Żerań. Kolonie Ustronie od toru kolejowego d. ż. Nadwiślańskiej do zachodniej granicy folwarku Aleksandrów, język piaskowy, należący do ław piaskowych folwarku Stefanówka przy szosie fortecznej, osada Nowe Bródno i południowo-zachodnia część gruntów pogranicznych. Cmentarz św. Wincentego, grunta dokupione przez miasto dla powiększenia tego cmentarza, cmentarz żydowski, południowa część terenu folwarku Bródno przy drodze Bródzińskiej do granicy Targówka, południowa część osady Targówek do granicy Hipsza— aż do drogi; dalej do szosy fortecznej od folwarku Elsnerowskiego aż do jej zakrzywienia w bliskości dawnego fortu XII, część terenu folwarku. Szmulowizna do drogi szosy fortecznej do ulicy Kaweczyńskiej i cała kolonia Utrata.

7. Z gminy Wawer: wieś Grochów II z Florentynowem i Emilianowem, wieś Kozia Górka Grochowska, folwark Grochów II i leżący między nimi teren wsi Kaweczyn, folwark i wieś Grochów I, wieś Saska Kępa, Gocławska Kępa, folwark Kamionek, wieś Gocław i południowa część łąk folwarku Gocławek, wieś Górki Grochowskie i kolonia Witolin.

Wszystkie materiały źródłowe w niniejszej relacji pochodzą z opracowania Jana Bergera

Ponieważ sprawie przyłączenia nowych obszarów do Warszawy w latach 1916 i 1917 poświęcamy tylko dwa spotkania Komisji, a dotyczą właśnie głównie Grochowa i Mokotowa (temat Komisji w czerwcu) poprosiliśmy naszego Prelegenta o **informacje na temat zmian które zaszły w całej Warszawie po przyłączeniu przedmieść**. Jan Berger.- zasłużony pracownik GUS – sięgnął więc do statystyki: do danych zebranych w październiku 1916 roku (nie obejmują więc one inkorporacji z 1917 roku).

A oto te dane:

Terytorium Warszawy przed przyłączeniem przedmieść wynosiło 3 273 ha, a w roku 1916 zwiększyło się aż o 8210 ha (czyli przybyło 250% dawnej powierzchni!). Ogólna powierzchnia Warszawy wzrosła więc do 11 843 ha. Liczba mieszkańców na nowo

przyłączonych terenach wynosiła 109 645 osób; liczba ludności Warszawy wzrosła do 758 tys. osób.

Nowo przyłączone terytoria podzielono na 11 komisariatów:

Komisariat XVI Mokotów - 1106 ha

Komisariat XVII Grochów - 1722 ha (największy!)

Komisariat XVIII Pelcowizna - 406 ha

Komisariat XIX Koło-Budy - 183 ha

Komisariat XX Sielce - 560 ha

Komisariat XXI Czerniaków-Siekierki - 1054 ha

Komisariat XXII Wola - 569 ha

Komisariat XXIII Czyste - 538 ha

Komisariat XXIV Targówek - 427 ha

Komisariat XXV Bródno - 337 ha

Komisariat XXVI Powązki-Marymont - 1308 ha

A oto dane z Komisariatu Grochowskiego:

Mieszkańców 5556 (w tym mężczyzn 44, 43 %). Na tym terenie było 337 nieruchomości i 947 budynków (prawie wszystkie nieskanalizowane, wiele drewnianych), większość to domy parterowe, tylko ok. 2% – piętrowych. Nie było wodociągów, elektryczności i dróg. Ludność zatrudniona była głównie w rolnictwie, ale też istniały zakłady przemysłowe, jak np. browar Karola Osterloffa i założona przez niego wytwórnia wina szampańskiego, fabryka świec i mydła Jana Hocha. Wojenne warunki życia były trudne; istniał system kartek na żywność, ale nie zaspakajał potrzeb. Wciąż rosły ceny.

Zasługuje na szczególną uwagę, że w tych warunkach następowała integracja społeczeństwa, a szczególnie aktywna była nieliczna inteligencja.

Już w sierpniu 1916 roku powstało **Towarzystwo Przyjaciół Grochowa**, którego celem było „podniesienie Grochowa pod względem kulturalnym i gospodarczym...” Aktywniejsi mieszkańcy, tworzyli sieć samopomocy sąsiedzkiej, brali w swoje ręce sprawy takie jak drogi, ulice, chodniki, bruk, komunikacja, budowa kościoła. Towarzystwo dążyło, by skupić „ludzi z różnych sfer i warstw, w celu osiągnięcia przez wspólną pracę i wspólne wysiłki wszystkich chętnych maximum wspólnego dobra naszej miejscowości”. Starano się pomóc mieszkańcom w zaopatrzeniu w podstawowe produkty żywnościowe; jego przedstawiciele zabierali głos w lokalnej prasie. Towarzystwo Przyjaciół Grochowa już w końcu 1916 roku miało swój niewielki sztandar o barwach narodowych, a wkrótce piękny sztandar z napisem „Towarzystwo Przyjaciół Grochowa 1916” i „Bóg i Ojczyzna”. Jego replikę Towarzystwo Przyjaciół Warszawy eksponuje do dziś, a dzieje Towarzystwa Przyjaciół Grochowa przyjęło jako część własnej tradycji, uznaliśmy więc za ważne, by poświęcić mu więcej uwagi.

Jan Berger na zamówienie Urzędu Rady Dzielnicy Pragi Południe, przygotował popularną publikację pt. *Grochów od stu lat w Warszawie* uzupełnioną ilustracjami dokumentalnymi z jego zbiorów. Wygłosił też referat na uroczystej sesji Rady Dzielnicy Pragi Południe, która odbyła się 8 kwietnia w Centrum Promocji Kultury przy ul. Podskarbińskiej 2. Artystycznym akcentem na tej Sesji był program przygotowany przez uczniów Gimnazjum i Liceum im. Bolesława Prusa na Saskiej Kępie. Był też jubileuszowy tort, na którym zaprezentowano logo jubileuszu Pragi Południe.

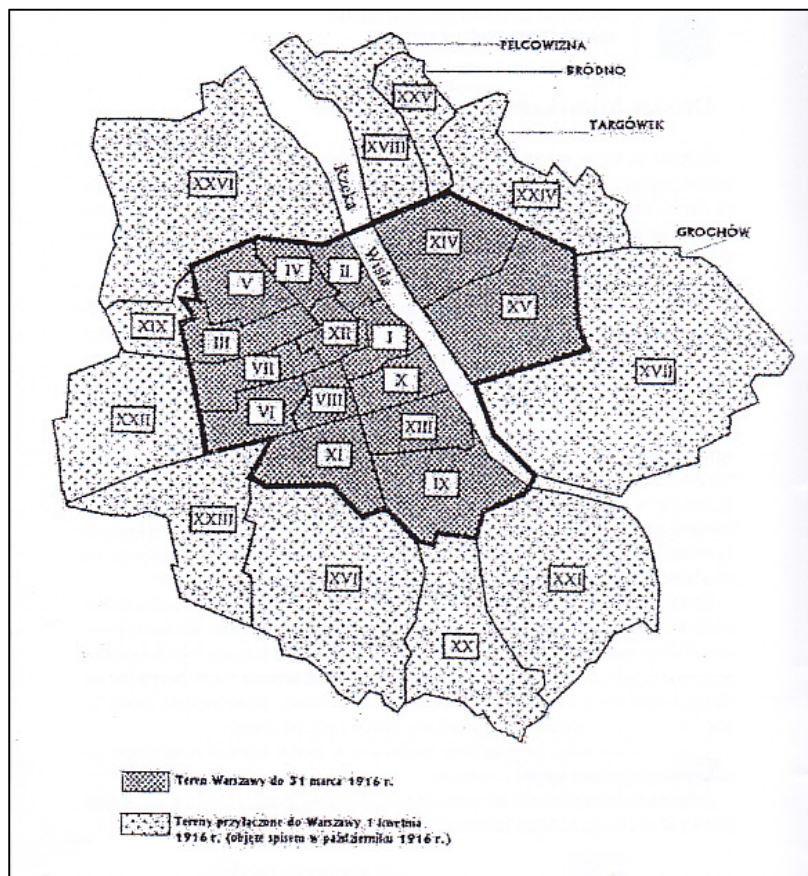
W bogatym programie przygotowanym z okazji stulecia na Pradze Południe przeważają imprezy sportowe (zawody szermiercze, tenisowe, regaty o Puchar Wisły na Stulecie itp.).

A Święto Stulecia Grochowa, Saskiej Kępy i Gocławia zapowiedziane jest w Parku Skaryszewskim w dniach 18 i 19 czerwca.

***Jan Berger**, ur. 1940, ukończył w 1965 Wydział Historyczny UW, następnie studia podyplomowe z zakresu Archiwistyki i z zakresu Kartografii Historycznej na UMK w Toruniu. Jeszcze studiując (w 1963) podjął pracę w GUS, gdzie należy do najbardziej zasłużonych pracowników Wydziału Archiwalnego. Ponad 50 lat działa społecznie w TPW (wiceprezes Oddziału Grochów, wieloletni wiceprzewodniczący Komisji Historycznej). Działa też w Polskim Towarzystwie Statystycznym oraz w Towarzystwie Miłośników Historii.

Jest autorem artykułów monograficznych historii dzielnic prawobrzeżnej Warszawy, rysu historycznego powstania Głównego Urzędu Statystycznego, licznych innych publikacji, a także scenariuszy wystaw dotyczących statystyki i kartografii; jest redaktorem pracującym w kilku zespołach („Wiadomości Statystycznych”, „Historii Polski w liczbach”, „Słownika biograficznego statystyków” i in.).

(tekst: Barbara Petrozolin-Skowrońska,
opracowanie graficzne: Halina Niemiec)

Warszawa wraz nowo przyłączonymi terenami

Fragment mapy terenów przyłączonych w 1916 r.